

SAMU NISKANEN

Anselm Canterburylaisen nimitys arkkipiispaksi

Canterburyn arkkipiispasta Anselm Canterburylaisesta alettiin luoda pyhimystä pian hänen kuolemansa jälkeen. Tutkimalla Anselm Canterburylaisen virkanimitystä käsittelevien lähteiden sisäisiä ja keskinäisiä ristiriitoja filosofian liseniaatti Samu Niskanen selvittää näissä lähteissä piileviä motiiveja ja päämääriä.

■ Anselm Canterburylainen (n. 1033–1109) mainitaan useimmiten filosofina ja teologina, etenkin nk. ontologisen argumentin luoja. Anselm oli kuitenkin myös aikakautensa vaikutusvaltaisimpia kirkkoruhtinaita: hänet nimitettiin vuonna 1093 Canterburyn arkkipiispaksi, jossa virassa hän toimi kuolemaansa saakka. Virkakausi oli poikkeuksellisen merkittävä, sillä sen aikana Englannin kirkko siirtyi aiempaa selvemmin paa-
vin alaisuuteen.

Merkityksensä takia Anselm Canterburylainen on henkilönä historiantutkimuksen kannalta kiinnostava, mutta myös varsin pulmallinen. Hänen imagoaan pyrittiin näet muokkaamaan tietoisesti jo hänen elinaikanaan. Tässä prosessissa merkittävintä roolia näytteli Anselmin lähipiiriin kuulunut Eadmer Canterburylainen, joka kirjoitti Anselmista kaksi teosta: *Vita Anselmi* on hagiografiaa, joskin se eroaa monin tavoin perusgenoksesta pitkälti siksi, että kirjoittaja tunsu sankarinsa henkilökohtaisesti; *Historia novorum in Anglia* eli Englannin uusien asiain historia on nimensä mukaisesti historiategos, jossa Anselmin julkinen toiminta asetetaan laajempiin yhteyksiin. Eadmer painotti, että teokset oli tarkoitettu tutkittavaksi rinnakkain,¹ ja yhdessä ne piirtävätkin varsin vaikuttavan kuvan kohteestaan. Toinen merkittävä lähdekokonaisuus on Anselmin kirjekokoelma, jonka moder-

ni editio sisältää 475 kirjettä. Kokoelman materiaali ulottuu hengellisistä paimenteista ja teologisista tutkielmista poliittiseen kirjeenvaihtoon. Eadmerin luoma – ja Anselmin omien tekstien pohjalta nouseva – tulkinta oli niin vahva, että historiantutkimus kykeni vakuuttavasti kyseenalaistamaan sitä vasta 1900-luvun loppupuolella.² Työ on edelleen kesken.

Selvitän tässä artikkelissa tapoja, joilla Eadmer muokkasi Anselmin julkista kuvaa otollisemmaksi jälkipolvien arviointia varten. Käytän tutkimuksen metodina edellä esittämäni Eadmerin neuvoa hieman laajennettuna: vertailen aluksi *Vita Anselmia* ja *Historia novorum* keskenään sekä sitten näitä Anselmin kirjeenvaihtoon.

Salaperäinen Englannin-matka

Anselm hakeutui synnyinseuduiltaan nykyisestä Pohjois-Italiasta normandialaiseen Becin luostariin vuoden 1059 tienoilla. Vajaan viiden vuoden kuluttua hänet valittiin luostarin prioriksi ja vuonna 1078 sen apotiksi. Becin luostarilla oli laajoja omistuksia Englannissa, joten virkansa vuoksi Anselm joutui ylittämään kanaalin useita kertoja. Kun Canterburyn arkkipiispa Lanfranc, joka oli aiemmin toiminut Becin priorina ja jota Anselm piti hengellisenä isänään, kuoli 1089, vahvimpana ehdokkaana virkaan pidettiin Anselmia. Eadmerin mukaan juuri pelko joutua Canterburyn arkkipiispaksi esti Anselmia saapumasta Englantiin useita vuosia Lanfrancin kuoleman jälkeen. Anselm ylitti kanaalin vasta syyskesällä 1092, ja hänet valittiin Canterburyn arkkipiispaksi maaliskuun 6. päivänä 1093. Eadmerin mukaan Anselm sekä saapui maahan että otti viran vastaan vain pakosta.

Vita Anselmi selvittää, että Anselmin toisen Englannin-vierailun jälkeen (1086) Chesterin jaarli Hugo ja monet muut Englannin ruhtinaat vaativat häntä, ”hengellistä medikustaan ja advokaattiaan”, saapumaan maahan ja että Becin munkit ensin rukoilivat ja sitten vaativat häntä lähtemään Englantiin luostarin etuja ajamaan.³ *Historia novorum* piirtää tilanteesta yksityiskoh-
taisemman kuvan: Chesterin jaarli Hugo kutsui lähettien välityksellä Anselmin Eng-

lantiin tarkastamaan paikan, jonka hän oli valinnut perustettavalle luostarille, tuomaan munkkeja sinne ja asettamaan perustuksen luostarin toiminnalle. Anselm kieltäytyi, koska pelkäsi joutuvansa Canterburyn arkkiepiispaksi.⁴ Hugo sairastui ja lähetti Anselmille uuden kutsun muistuttaen häntä heidän vanhasta ystävyystään ja vakuuttuen, että pelko arkkiepiispaksi nimittämisestä oli aiheeton. Anselmin yhä kieltäytyessä Hugo uhkasi, että tätä vaivaisi huono omatunto ikuisesti, jos jättäisi ystävänsä kuolemaan yksinään, ilman toivoa pelastuksesta. Anselmille tilanne oli tuskallinen: lähtö Englantiin antaisi aiheen epäillä häntä valanhimosta, pysyminen Normandiassa taas merkitsisi ystävyuden pettämistä. Lopulta Anselm päätti noudattaa kutsua uskoen tulevaisuutensa Jumalan käsiin. Lisäksi Eadmer *Historia novorumissa* motivoi matkaa Becin luostarin eduilla.⁵

Historia novorum ja *Vita Anselmi* selvittävät Anselmin matkaa Hugon luo Chesteriin hieman toisistaan poiketen. *Historian* mukaan Anselm viipyi muutamia päiviä ystävänsä Boulognen kreivittären Idan luona Normandiassa, kunnes Becin munkit vaativat häntä välittömästi jatkamaan matkaansa: viipyminen Boulognessa tulkittaisiin epäkuuliaisuudeksi omaa yhteisöä kohtaan, eikä Beciin olisi palaamista, ennen kuin tehtävät Englannissa olisi suoritettu. Anselm totteli käskyä ja ylitti kanaalin; hän kiirehti Doverista suoraan Hugon luo Chesteriin, missä selvisi, että jaarli oli parantunut sairaudestaan.⁶

Vita Anselmi vaikenee Anselmin matkasta kanaalin eteläpuolella, mutta selvittää tarkemmin hänen reittiään kanaalin pohjoispuolella. Anselm vietti ensimmäisen yön Canterburyssa, missä hänet otettiin vastaan riemuiten. Munkit ja maallikot Anselmin huusivat ”kuin ennustuksena tulevas-ta” uudeksi arkkiepiispaksi. Kauhistunut Anselm ei suostunut pyyntöön viettää messu Christ Churchissa, Canterburyn arkkiepiispan katedraalissa, ja hän lähti kaupungista varhain seuraavana aamuna. Anselm jatkoi matkaa suoraan kuninkaan luo, joka valtakunnan ruhtinaiden kanssa otti hänet iloiten vastaan. Hovissa Anselm ei silti ryhty-

nyt selvittämään luostarinsa asioita, vaan tahtoi puhua kuningas Vilhelm II:n kanssa yksityisesti nuhdellakseen häntä eräistä paheista.⁷ Amerikkalaisen tutkijan Sally Vaughnin sanoin Anselmin toiminta ”sopi paremmin Englannin priimakselle kuin Becin apotille”.⁸ Juuri siksi nuhdesanojen esittämistä ei pidä uskoa sellaisenaan: niiden voidaan olettaa olleen Eadmerin sepittämiä. Anselmin pyhimysmaineelle oli eduksi kuvata hänet nuhtelemassa kuningasta ja siten rinnastaa hänet Vanhan testamentin profeettoihin ja Johannes Kastajaan.⁹ Lisäksi kuninkaaseen kohdistunut avoin arvostelu osoitti, ettei Anselm pyrkinyt miellyttämään häntä saadakseen Canterburyn arkkiepiispan viran.

Anselmin kirjeistä ei käy selville, nuhteliko hän kuningasta. Becin munkeille lähettämänsä kirjeen perusteella kuningas otti hänet iloiten vastaan, mutta ei suostunut

1. *Eadmeri Vita Sancti Anselmi* (=VA), ed., tr., and annt. by R. W. Southern, Medieval Texts, London 1962, 1: *Plene tamen actus ejus scire volentibus nec illud sine isto, nec istud sine illo sufficere posse pronuncio.*

2. Sally N. Vaughn (1987) *Anselm of Bec and Robert of Meulan. The Innocence of the Dove and the Wisdom of the Serpent*, Berkeley, Los Angeles, London. Sally N. Vaughn, ”Eadmer’s *Historia Novorum*: A Reinterpretation.” *Anglo-Norman Studies* X (1987), 259–289. Michael Staunton, ”Eadmer’s *Vita Anselmi*: a reinterpretation.” *Journal of Medieval History* XXIII (1997), 1–14. Uusilla tulkinnoilla oli juurensa Anselmin kirjekokoelmaa koskevan tutkimuksen tuloksissa: F. S. Schmitt, ”Die unter Anselm veranstaltete Ausgabe seiner Werke und Briefe, die Codices Bodley 271 und Lambeth 59.” *Scriptorium* IX (1955), 64–75. Walter Fröhlich, ”Die Entstehung der Briefsammlung Anselms von Canterbury.” *Historisches Jahrbuch* 100 (1980), 457–466.

3. VA, 63.

4. *Eadmeri Historia novorum in Anglia* (=HN), Rolls Series, London 1984, 27.

5. HN, 27–28.

6. HN, 28–29.

7. VA, 63–64.

8. Vaughn 1987, 125. Vilhelm Malmesburylaisen (*Gesta Pontificum* (=GP), Rolls Series, London 1870, 79) mukaan kuningas Vilhelm II suostui kaikkiin Anselmin Becin luostaria koskeviin pyyntöihin ja nauroi syytöksiä, jotka hän selitti perättömiksi. Ainakaan ensimmäinen väite ei voi pitää paikkaansa, sillä ep 147:n pohjalta on selvää, ettei Anselm saanut asioitaan hoidettua ensimmäisellä vierailullaan Vilhelmin hovissa.

9. Johannes Kastajasta Matt. 14:3–4; Mark. 6:17–18; Luuk. 3:19.

ratkaisemaan Becin luostaria koskevia kysymyksiä.¹⁰

Anselmin verkkainen matkanteko *Vita Anselmissa* sopii varsin huonosti *Historia novorum*in tarjoamaan motiiviin saapua Englantiin (eli Chesterin jaarlin Hugon sairastumiseen). Kun Hugo makasi kuoleman kielissä ikuisen kadotuksen pelko sydämessään, hänen hyvä ystävänsä ja hengellinen paimenensa Anselm kulutti aikaansa kreivitär Idan luona Boulognessa ja ennen saapumistaan Chesteriin poikkesi kuninkaan hoviin. Todennäköisesti Vilhelmin hovi koontui Westminsterissä tai Winchesterissä.¹¹ Westminster olisi sijoittunut Anselmin matkan varrelle ja Winchester poikkennut huomattavasti etelään Chesterin-reitiltä. Aikaa hovissa kului vähintään päivä, mutta todennäköisesti enemmän. Joka tapauksessa on selvää, ettei Anselmin mielestä ollut tarpeellista kiirehtiä Hugon luo. Vitkastelu antaa olettaa jaarlin sairastumisen olleen fantasiaa, jollaista ilmeisesti oli myös ainoastaan Eadmerin tekstissä esiintyvä Becin munkkien Anselmille Boulogneen lähettämä uhkauskirje.¹²

Teosten erilainen luonne ja syntyhistoria selittävät, miksi Hugon sairastuminen sisältyy *Historia novorum*iin mutta ei *Vita Anselmiin*. Jälkimmäisen teoksen kuvaus Anselmin saapumisesta Englantiin sijoittuu jo Anselmin eläessä kirjoitettuun ja hänen itsensä tarkastamaan jaksoon, joka päättyy vuoteen 1100. Vaimentaakseen sitkeän huhun Anselmin vallanhimosta Eadmer paranteli tarinaa *Historia novorum*issa, jonka hän kirjoitti kokonaisuudessaan vasta Anselmin kuoleman jälkeen.¹³ Kun tarinasta Hugon sairastumisen myötä tuli sisäisesti liian jännitteinen, menneisyyttä oli muunneltava Anselmin matkareitin osalta. Uskottavuuden kannalta oli välttämätöntä kirjoittaa Anselmin kiirehtineen Doverista Chesteriin Hugon luo eikä kertoa hänen oleskelleen Canterburyssa ja kuninkaan hovissa, kuten tapahtui *Vita Anselmin* mukaan.¹⁴ *Historiasa* Anselmin viipyminen kanaalin eteläpuolella, Boulognen kreivittären Idan luona, liittyi nöyryystematiikkaan siten, että Becin munkit saivat tilaisuuden käskeä jälleen Anselmia lähtemään Englantiin. Lisäksi Ead-

mer varmisteli Anselmin selustaa mainitsemalla ohimennen, että tämä pakotettiin oleskelemaan kreivittären luona.¹⁵

Epäilemättä myös *Vita Anselmin* tarkoituksena oli esittää Anselmin saapuminen Englantiin siten, ettei kenenkään ollut mahdollista syyttää häntä vallanhimosta – teema ei vain ollut yhtä keskeinen kuin *Historiassa*. Kuten todettiin, Anselm tarkasti *Vitan* alkuosan, joka siksi ilmeisesti vastaa todellisuutta sisarteostaan paremmin. Lisäksi *Vitan* matkaselvityksen todenperäisyyttä tukevat muut lähteet, jotka todistavat Anselmin käyneen tapaamassa Hugoa.¹⁶ Vierailun perusteena ei silti ollut hengellinen opastus sairastumiseen äärellä, vaan Anselm toi Becin munkkeja St. Werburgiin.¹⁷

Historiassa luostarin toiminnan järjestäminen oli Hugon ensimmäisen kutsun motiivi.¹⁸ Siten Eadmer lähti liikkeelle todellisesta menneisyydestä luodessaan selvityksensä Anselmin saapumisesta Englantiin. Koska luostarin perustaminen ei ollut täysin pakottava syy jättää Normandiaa, Eadmer kehitti Anselmin ystävälle Hugolle sairauden ja lopulta hengenhdän. Samalla

10. Ep 147.

11. Vilhelm II:n itineraario: Frank Barlow (1983) *Wilhelm Rufus*, London, 449–452.

12. Useat Anselm-tutkijat hyväksyivät kirjeen autenttisuuden. Dom Jean Laporte (*Sainte Anselme et l'ordre monastique*.” Spicilegium Beccense I (1959), 469) jopa päivitteli Becin nurinkurista mallia: ... *il faut déjà relever cette possession où étaient les moines du Bec de donner au nom de l'obéissance des ordres à leur abbé*

13. *Historia novorum* valmistui pääpiirteittäin vuosien 1109–1115 välillä, minkä jälkeen Eadmer teki siihen pieniä korjauksia ja lisäyksiä. Lopulta hän liitti teokseen vielä kaksi kirjaa, jotka käsittelevät Anselmin jälkeisen Canterburyn vaiheita. *Vitan* runkoteksti syntyi Anselmin kuoleman jälkeen vuoteen 1116 mennessä. Tämän jälkeen Eadmer teki tekstiin muutoksia 1120-puoliväliin saakka. Richard Southern (1963) *Saint Anselm and his Biographer*, Cambridge, 289–309, 314–320 ja VA ss. ix–xxxiv.

14. HN, 29.

15. HN, 29: *Ubi cum per dies aliquot necessario detentus moraretur ...*

16. *Monasticon Anglicum*, II, London 1819, 384. Southern (1990) *Saint Anselm. A Portrait in a Landscape*, Cambridge, 188, alaviite 31. Ks. myös David Knowles et al. (1972) *The Heads of the Religious Houses. England and Wales 940–1216*, Cambridge, 39. 17. HN, 27, 29; GP, 78–79.

18. Hugon esittämä kutsu (ilman sen motiivina) on kirjattu myös VA:han (63).

hän kykeni liittämään tarinaansa topoksen kolmesti esitetystä kutsusta, joista kaksi ensimmäistä hurskaasti hylätään ja viimeiseen suostutaan moraalisesta tai muusta pakosta.¹⁹

Näytelmä hovissa

Anselm palasi Chesteristä viimeistään joulukuun (1092) alussa²⁰ ollakseen läsnä Vilhelm II:n jouluhovissa, joka kokoontui todennäköisesti Westminsterissä.²¹ Canterburyn surullinen tila oli hovin polttavimpia puheenaiheita. Valtakunnan piispat pyysivät Vilhelmiltä luvan rukoilla Englannin kaikissa kirkkoissa Jumalaa ”hyvydessään inspiroimaan kuningasta” niin, että tämä asettaisi Canterburyn kirkolle arkkipiispan. Vilhelm II suostui ehdotukseen vastentahotoisesti, vannoten kuitenkin toimivansa oman tahtonsa mukaisesti. Piispat pyysivät Anselmia laatimaan rukouksen,²² mikä on selvä osoitus siitä, että he halusivat hänestä arkkipiispan. Asian täytyi olla selvä myös Anselmille itselleen; mitä ilmeisimmin hän tunsu tilanteen melko tarkasti jo Norman-diassa.

Myös ainakin osa hovin maallikkoruhtinaista näyttää toimineen yhteistyössä piispojen kanssa. Eadmerin mukaan eräs ruhtinas todisteli Vilhelm II:lle, että Anselm oli pyhin hänen tuntemistaan miehistä, rakasti Jumalaa eikä himoinnut mitään maallista, ei edes Canterburya.²³ Tällaista keskustelua ei välttämättä ikinä käyty, mutta tarinaa voidaan pitää Vilhelmien hoviherrojen tunnon ilmaisuna.

Eadmerin tekstin jatko vaikuttaa etäiseltä viittaukselta Apostolien tekojen kuvaukseen Herodes Agrippa I:n kuolemasta.²⁴ Vilhelm II herjaa Anselmia edellä mainitulle anonyymille hovimiehelle ja Jumala iskee sairaudella häntä²⁵ samoin kuin Herodesta, joka korotti itsensä Jumalan sijasta.²⁶ Näin Eadmer pyrki luomaan paralleelin Anselmin vaiheiden ja Raamatun, erityisesti Uuden testamentin kertomuksien välille. Joka tapauksessa Vilhelm II:n sairastuminen on historiallinen tosiasia, minkä todistaa kyseisessä kohdassa Eadmerista riippumaton Florentius Worcesterlaisen kronikka.²⁷ Esittämällä sairauden iskeneen herjaavien sano-

jen jälkeen Eadmer pystyi välittämään sanomansa tehokkaammin – raamatullisten esikuvien voimalla – kuin vain toteamalla kuninkaan sairastuneen.

*Historia novorum*in mukaan kuninkaan sairastumisesta täysin tietämätön Anselm oleskeli tuolloin Gloucesterin lähellä sijainneessa kylässä, mistä hänet kutsuttiin varustamaan Vilhelm viimeiselle matkalleen.²⁸ Asettuminen kuninkaan hovin läheisyyteen antoi sekä aikalaisille että eräille nykyhistorioitsijoille²⁹ perusteen olettaa, että Anselm koetti aktiivisesti edistää valitsemistaan Canterburyn arkkipiispaksi.³⁰ Argumentti on hatara, sillä Anselmin oli pakko pysytellä lähellä hovia ajaakseen Becin etuja.

Ennen Anselmin ilmestymistä hoviin valtakunnan hengellinen ja maallinen ylimystö kehotti Vilhelmiä korjaamaan harjoittamansa vääryydet: ”vankilat on avattava ja vangit vapautettava, pidätetyt päästettävä menemään, velat annettava anteeksi ja orjuutetuille kirkkoille palautettava vapaus nimmittämällä paimenia.” Varsinkin Canterburyn, jonka ”sortaminen merkitsi Englannin

19. Vaughn 1987, 124.

20. Ep 147. Kirjeen dateerauksesta ks. Southern 1990, 189, alaviite 1.

21. Barlow 1983, 302–303.

22. HN, 29, GP, 79–80.

23. HN, 30: ... *die quadam unus de principibus ... diceret, 'Hominem tantae sanctitatis nullum novimus, quantae est, ut vere probamus, beccensis abbas Anselmus. Nil etenim amat praeter Deum; nil, ut in omni studio ejus claret, cupit tansitorium'. Ad quod rex subsannans, 'Non,' inquit, 'nec archiepiscopatum Cantuariensem.' Cui cum alter referet, 'Nec illum quidem quam maxime, sicut mea multorumque fert opinio'.*

24. Ap.t. 12:21–23.

25. HN, 30.

26. Herodes ei antanut Jumalalle kunniaa, kun kansa huusi vastauksena hänen puheeseensa: ”Jumalan ääni, ei ihmisen.” Alluusio on pelkästään sisällöllinen, sillä Eadmerin teksti ja raamatunkohta eivät kieliasultaan muistuta toisiaan.

27. *Florentii Wigorniensis monachi chronicon ex chronicis*, London 1847–1849, ii, 30. *The Anglo Saxon Chronicle*, London 1961, a. 1093; HN, 30–36; VA, 64–65.

28. HN, 31.

29. Vaughn (1987, 126) viitaten Barlow'hun (1983, 303).

30. HN, 31. Eadmerin väite, ettei Anselm tiennyt kuninkaan oleskelevan lähes naapurissa, tuskin voi pitää paikkaansa. Kronisti pyrkii vain suojelemaan sankariaan kaikilta epäilyksiltä.

kristinuskon kirottavaa tuhoamista”, oli saatava takaisin vapautensa ja uusi paimen.³¹

Saavuttuaan paikalle Anselm neuvoi kuningasta ripittäytymään ja vasta sen jälkeen tekemään armahdus- ja vapautusjulistuksensa. Rippi-isäksi asetettiin Anselm. Vilhelm suostui toteuttamaan vaaditut parannukset ja lupasi hallita loppuelämänsä ajan ”lempeästi ja oikeudenmukaisesti” (*in mansuetudine et justitia*). Tieto päätöksestä synnytti suuren ilon ja innosti kaikkia rukoilemaan kuninkaan parantumisen puolesta.³² *Historia novorum* mukaan välittömästi ripin jälkeen annetussa julistuksessa ei vielä puututtu Canterburyn tilanteeseen, mikä tuntuu oudolta, sillä vain hieman aiemmin uuden arkkipiispan asettaminen oli asetettu sielunpelastuksen ehtoihin.

On mielenkiintoista huomata myös, että Eadmerin mukaan hovi oli ehtinyt ennen Anselmin saapumista kehottaa kuningasta korjaamaan vääryydet. Syy on selvä: kun kronisti pyrki estämään kaikki epäilyt Anselmin vallanhimosta, tämä ei tietenkään voinut olla läsnä puitaessa Canterburyn kohtaloa. *Historia novorum* selittää kömpelösti, kuinka ”samaan aikaan”, eli läsnä olleiden riemuitessa Vilhelmin lupausta toimia armollisesti ja oikeudenmukaisesti, ”hyvät miehet taivuttelivat kuningasta vapauttamaan koko valtakunnan yhteisen äidin [eli Canterburyn kirkon] sen aiemmasta leskeydestä nimittämälle sille paimenen”.³³ Vilhelm lupasi hoitaa asian ja valitsi virkaan Anselmin, mikä lisäsi hovin riemua entisestään.

Vita Anselmin esitys Anselmin valinnan taustatekijöistä on *Historia novorum*in selvitystä lyhyempi ja vähemmän yksityiskohtainen. *Vitassa* todetaan Vilhelmin sairastuneen kuolemanvakavasti ja hovin ruhtinaiden suostutelleen hänet *inter alia* nimittämään Canterburylle uuden arkkipiispan. Kuningas suostui ja piti Anselmia sopivimpana miehenä virkaan. Sekä papit että maallikot tervehtivät päätöstä suuresti ilahtuneina, ilman soraääniä.³⁴ *Vita Anselmin* niukuus *Historiaan* verrattuna selittyy pitkälti teoksen luonteella: edellisessä Anselm kuvataan mieluummin yksityishenkilönä kuin julkisena henkilönä.

*Historia novorum*issa esiintyminen kuninkaan rippi-isänä juuri ennen hetkeä, jolloin tämä julistaa tehtävät uudistukset, asetti Anselmin epäilyttävään asemaan Eadmerin tehtävän kannalta. Samoin teki Anselmin laatima rukous Canterburyn puolesta, jota *Vita* myöskään ei mainitse. Kronisti joutuikin laajentamaan tarinaansa monimutkaisilla ajoituksilla, Anselmin saapumisilla ja poistumisilla. Anselmin nimitys lienee kuitenkin ilmoitettu muiden uudistusten yhteydessä pian Vilhelmin ripittäytyttyä Anselmille, mikä ajoitus sopisi parhaiten *Vita Anselmin* kuvaukseen.

*Historia novorum*in mukaan Anselm kauhistui valinnastaan niin, että hän ”kalpeni kasvoiltaan; ja kun hänet raastettiin kuninkaan vuoteen viereen, jotta hän voisi ottaa vastaan tämän kädestä piispansauvan, mikä symboloi investituuraa, hän yritti kaikin voimin pysyä paikallaan –.”³⁵ Lukijalle välittyy kuva, ettei Anselm kuulemansa kuninkaan ripin jälkeen ole enää keskeinen hahmo tämän vuoteen ympärillä tapahtuvassa neuvonpidossa, vaan että hän on vetäytynyt tapahtumien keskipisteestä, kokonaan pois kuninkaan luota. Jälleen Eadmer pyrki osoittamaan, ettei Anselm osallistunut keskusteluun Canterburyn arkkipiispan valitsemisesta.

Kuninkaan sairastuon ympärillä käyty neuvottelu sai yhä oudompia piirteitä. *Vita Anselmi* toteaa, että Anselm koetti taistella kaikin tavoin valintaansa vastaan, ”mutta Jumalan kirkon yhteisö oli vahvempi” ja hänet ”pikemminkin kannettiin kuin johdettiin” juhlistavaksi läheiseen kirkkoon.³⁶ Jälleen *Historia novorum* kuvaa tilanteen yksityiskohtaisemmin: Kauhun valtaama Anselm raahataan kuninkaan sängyn luo ottamaan vastaan piispansauva. Anselm kieltäytyy, ja piispat vievät hänet pois väkijoukon luota käännättäkseen hänen mielensä vetoamalla Canterburyn ja koko Englannin kirkon ahdinkoon ja syyttämällä häntä itsekkyydestä. Anselm vakuutteli olevansa virkaan liian vanha ja epäpätevä sekä vihaavansa maallisia toimia. Lisäksi Anselm muistutti olevansa Becin luostarin apotti, joka oli obedienssisuhteessa alueen arkkipiispaan, Normandian ruhtinaan vallan alai-

nen ja munkeilleen velkaa niin neuvonsa kuin apunsa.³⁷

Vastahakoinen Anselm raahattiin väkisin takaisin kuninkaan luo, joka tuskastui kuuluaan tämän päätöksestä. Piispat painostivat Anselmia selittämällä, että hän tällä tavoin tappaisi kuninkaan ja estäisi hänen pelastumisensa; lisäksi kaikki Englannin kirkolle koitua paha olisi Anselmin syytä. Myös Anselmia seuranneet kaksi Becin munkkia neuvoivat isäntäänsä noudattamaan Jumalan tahtoa. Viimeisenä keinoaan Vilhelm II käski piispojaan polvistumaan Anselmin eteen ja pehmittämään hänen sydämensä nöyrillä rukouksilla. Anselm polvistui muiden mukana.³⁸

Lopulta Anselmista päätettiin tehdä arkkipiispa vaikka väkisin. Piispansauva haettiin, muutamat piispat tarttuivat Anselmin oikeaan käsivarteen ja toiset työnsivät hänet lähemmäs kuninkaan vuodetta. Kun Anselm ei suostunut ottamaan vastaan piispansauvaa, vaan piti kättään nyrkissä, piispat ryhtyivät suoristamaan hänen sormiaan. Heidän onnistui oikaista etusormi, joka kuitenkin puristui heti takaisin. Lopulta piispansauva työnnettiin Anselmin nyrkkiin puristettuun käteen, jota piispat kannattelivat yhdessä sauvan kanssa. Paikalla olevat maallikot alkoivat juhlia vastavalittua arkkipiispaa, papit lauloivat *Te Deumia*, ja protestoiva Anselm kannettiin läheiseen kirkkoon.³⁹

Eadmer syvensi edelleen tarinaansa vastahakoisesta arkkipiispa-*electuksesta* kertomalla, kuinka kuningas otti tehtäväkseen saada Normandian herttualta, Rouenin arkkipiispalta ja Becin munkeilta luvan Anselmin siirrolle Canterburyyn. Eadmerin mukaan normandialaiset eivät halunneet luopua Anselmista kuninkaan toistuvista pyynnöistä huolimatta, mutta lopulta, ”Jumalan määräyksestä”, he eivät pelkäästään hyväksyneet valintaa, vaan käskivät Anselmia asettumaan virkaan vedoten pyhään obedienssiin. Tarinansa vakuudeksi Eadmer liitti tekstiinsä kirjeen, jossa Rouenin arkkipiispa antoi myöntävän vastauksensa.⁴⁰

Anselmin kirjekokoelma

Varhaisin Anselmin kolmannelta eli kysei-

seltä Englannin-vierailulta lähetetty, Becin luostariin osoitettu kirje on vuoden 1092 loppupuolelta. Siinä Anselm ilmoitti, ettei hän vielä kyennyt kertomaan matkan tuottamista eduista: ”kuningas yhä viivyttelee vastaustaan pyyntöömme, vaikkakin hän itse ja kaikki Englannin ruhtinaat osoittavat minulle rakkautta ja kunnioitusta yli kaikkien odotusteni”.⁴¹ Beciläisten tuli varautua siihen, että Anselm joutuisi olemaan poissa pitkään, seuraavan vuoden paastonajan alkuun saakka. Tätä ei voi kuitenkaan pitää varmana todisteena siitä, että Anselm olisi pysytellyt Englannissa vain pukeakseen päähänsä arkkipiispanhiipan; Anselm oli joutunut viipymään Englannissa myös vuonna 1086, koska Vilhelm Valloittaja ei ollut vahvistanut Becin uusia oikeuksia ja omaisuutta ennen kuin hovi oli saapunut paikalle.⁴²

Anselmin toimista Vilhelm II:n hovissa ei ole säilynyt kattavia tietoja. Vilhelm Malmesburylaisen mukaan hänen onnistui hankkia verovapaus Becin Englannissa sijaitseville maille.⁴³ Mahdollisesti tarkoituksena oli

31. HN, 30–31: *Suggestitur aegro de salute animae suae cogitare, carceres aperire, captivos dimittere, vinculos solvere, repetendarum pecuniarum debita perdonare, ecclesias suo eatenus dominio servituti subactas, locatis pastoribus, libertati restituere; praecipueque ecclesiam Cantuariensem, ”cujus oppressionem”, inquirunt, ”totius in Anglia Christianitatis constat esse detestandam dejectionem”.*

32. HN, 31–32.

33. HN, 32: *Interea regi a bonis quibusque suadetur, quatinus communem totius regni matrem instituendo illi pastorem solvat a pristina viduitate.*

34. VA, 64–65.

35. HN, 32: *Expavit Anselmum ad vocem, et expalluit. Cumque raperetur ad regem, ut per virgam pastorem investituram archiepiscopatus de manu ejus susciperet, toto conanime restitit ...*

36. VA, 65: *Audit haec ille, et fere usque ad exanimationem sui contradicit, reluctatur et obstat. Praevalet tamen aecclesiae Dei conventus. Rapitur ergo, et violenter in vicinam aecclesiam cum ymnis et laudibus portatur magis quam ducitur.*

37. HN, 32–33.

38. HN, 34–35.

39. HN, 35.

40. HN, 37–38.

41. Ep 147: *Differt enim adhuc rex respondere petitioni nostrae, quamvis ipse et alii principes Angliae mihi nimis ultra mensuram meam amorem et honorem exhibeant.*

42. Ep 118.

43. GP, 79.

myös saada vahvistus Vilhelm II:lta Becin oikeuksille ja omaisuudelle. Mikäli asia oli näin, vierailun sijoittuminen vuoteen 1092, eli viisi vuotta Vilhelm Valloittajan ja lähes neljä vuotta arkkipiispa Lanfrancin kuoleman jälkeen, antaisi olettaa Anselmin vastahakoisuuden asettua arkkipiispaksi olleen aitoa.

Seuraava säilynyt, Beciin osoitettu kirje on peräisin vasta Anselmin valinnan jälkeiseltä ajalta, keväältä 1093. Kirjeessä Anselm maalasi värikkään kuvan nimitystään seuranneista tapahtumista ja sen aiheuttamista tunnoista. Hän kertoo vastustaneensa piispoja, apotteja ja muita ruhtinaita näiden raahatessa hänet kirkkoon ja epäilleensä, ”kantoivatko hullut viisasta vai viisaat hullua”; ”selvää oli vain se, että he lauloivat ja minä, väriltäni pikemmin kuolleen kuin elävän kaltaisena, olin kalmankalpea hämmästyksestä ja tuskasta.” Kirjeessä vakuutetaan läsnäolijoiden ymmärtäneen, ettei Anselm halunnut arkkipiispaksi.⁴⁴

Myös Osbern-nimisen Canterburyn Christ Churchin munkin Anselmille lähettämä kirje kuvailee nimitystä. Osbern selvittää seikka-peräisesti, kuinka kuninkaan vuoteen vie-reen raahattu Anselm yritti olla ottamatta käteensä piispansauvaa, joka työnnettiin hänen peukalonsa ja etusormensa väliin muiden sormien pysyessä nyrkissä. Tämän jälkeen piispat nostivat kapinoivan Anselmin ilmaan ja kantoivat hänet kirkkoon, jossa laulettiin *Te Deum*. Lisäksi munkki kehotti Anselmia lopettamaan viivyttelynsä, ryhtymään arkkipiispan tehtäviin mahdollisimman pian ja antamaan ansion valinnasta Jumalalle, joka pehmitti kuningas Vilhelm II:n sydämen lähettämällään sairaudella. Lopulta kirjoittaja vahvisti sanomansa suoranaiseksi uhkaukseksi vaikuttavalla syytöspuheella, jollaisen Jumala esittäisi viimeisellä tuomiolla, mikäli Anselm ei alistuisi hänen tahtoonsa. On kiinnostavaa havaita, että Osbern jopa vapautti Anselmin mahdollisista simonia-syytöksistä. Kirje voitaisiin ajatella Anselmin tilaamaksi, ellei sen lopussa tulisi niin selvästi esille Christ Churchin munkkien oman edun tavoittelu.⁴⁵

Kirjeistä nouseva kuva Anselmin valinnasta sopii yhteen Eadmerin tarinan kans-

sa. Todennäköisesti Eadmer käyttikin kyseisiä tekstejä lähteinään. Eri lähteiden esitys lienee myös vastannut todellisia tapahtumia. Tietenkään piispojen ja Anselmin toimintaa ei kannata tulkita spontaaniksi. Samalla tavalla oli toimittu Becissä 15 vuotta aiemmin, kun Anselmista oli tehty luostarin apotti. Anselm oli polvistunut munkkien eteen ja rukoillut näitä luopumaan aikeestaan, minkä jälkeen munkit polvistuivat hänen eteensä anoen Anselmia suostumaan valintaan; Eadmer lisää, että *acta in hunc modum* olivat toistuneet vielä useasti molemmin puolin.⁴⁶ Nöyrät polvistumiset niin valitun kuin valitsijoiden jalkojen juureen sekä valitun lähes väkivaltainen pakottaminen virkaan kuuluivat etikettiin, jonka perimmäisenä päämääränä oli osoittaa kummankin osapuolen nöyryys.⁴⁷

Kirjekokoelma ja Eadmerin tekstit eivät ole kuitenkaan kaikin kohdin keskenään yhtäpitäviä. Merkittävin poikkeama on selvitys siitä, kuinka Normandiasta hankittiin lupa Anselmin siirrolle Becistä Canterburyn. Eadmerin mukaan kuningas Vilhelm II oli järjestänyt asian. Kirjeistä kuitenkin selviää, ettei Rouenin arkkipiispa hyväksynyt Anselmin siirtoa Canterburyn ennen kuin hän *itse* pyysi sitä.⁴⁸ Sen sijaan Anselmilla ei näytä olleen merkittävää osuutta luvan saamisessa Normandian herttualta Robertilta, joka oli kuningas Vilhelm II:n veli.⁴⁹ Mainittakoon, että Robert epäili Anselmia vallanhimosta, mitä hän kuitenkin myöhemmin pahoitteli.⁵⁰ Becin munkkien taivuttaminen oli vaikeinta; Anselm tosiasiassa pakotti heidät hyväksymään oman siirtonsa. Ensimmäisessä nimityksensä jälkeen lähettämässään kirjeessä Anselm pehmitteli munkkeja kertomalla vastustaneensa valintaansa, kunnes ymmärsi sen Jumalan tahdoksi. Hän käski munkkeja mukautumaan tilanteeseen varoitusten säestyksellä: kapinointi Jumalaa vastaan oli raskaampi synty kuin noituus.⁵¹ Munkit eivät kuitenkaan suostuneet vapauttamaan Anselmia apotinvirasta ennen kuin olivat kuulleet Normandian herttuan ja Rouenin arkkipiispan päätöksestä. Tällöinkään asiasta ei kyety sopimaan yksimielisesti, mitä heidän vastauskirjeessään painotettiin.⁵²

Anselmin keskeinen rooli luvan hankkimisessa saa tietenkin epäilemään hänen motiivejaan kapinoida nimitystä vastaan. Toisaalta Anselm myös näytti vastustelleen nimitystään, mitä todistaa hänen pysyttelynsä Normandiassa pitkään Lanfrancin kuoleman jälkeen. Sen sijaan jatkuva valittaminen ja näyttävästi manifestoidut kauhu ja jopa inho nimitystä kohtaan eivät riittä todisteiksi todellisesta aikomuksesta hylätä virka, sillä ne kuuluivat keskiaikaiseen etikettiin ja kuvastavat aikakauden hurskaushanteita.

Anselmin osin ristiriitaisen toiminnan kuului osoittaa kristillisiä hyveitä: hän vihasi ja pelkäsi syntistä maailmaa, oli mieleltään nöyrä sekä seurasi kuuliaisesti Jumalan tahtoa.⁵³ Anselmin osoittama viha ja epäluulo korkeita virkoja kohtaan liittyivät maailman halveksimiseen. Prelaatit joutuivat hoitamaan lukuisia maallisia toimia, koska he olivat keskiajan merkittävimpiä poliitikkoja. Tällainen elämänpiiri oli luonnollisesti syvässä ristiriidassa munkkiuden ihanteiden kanssa. Anselmin tultua Becin prioriksi asia oli alati kiusannut häntä. Mieluiten hän olisi palvellut Jumalaa tavallisena munkkina hengellisille harjoituksille omistautuen eikä esimiehenä, jonka tehtäviin kuului useita maallisia velvollisuuksia.⁵⁴

Nöyryyttään Anselm korosti selittämällä, ettei halunnut itselleen valtaa, ei hengellistä eikä maallista. Hurskas mies palveli Jumalaa mieluiten vaatimattomassa asemassa. Vastustellessaan valintaansa niin Becin apotiksi⁵⁵ kuin Canterburyn arkkipiispaksikin Anselm liitti itsensä vanhaan kristilliseen traditioon, jonka mukaan pyhät miehet eivät suostuneet ottamaan vastaan korkeita virkoja, vaan heidät pakotettiin niihin. Tällaisen kohtalon olivat kokeneet esimerkiksi Kyprianos, kirkkoisä Ambrosius ja Gregorius I Suuri. Myös Augustinus, joka oli Anselmille tärkein kirjallinen oppi-isä, vältti matkustamasta kaupunkeihin, joissa ei ollut piispaa tai piispanistuin oli vapaana. Perinne eli vahvana sydänkeskiajalla, kun reformipaavit, esimerkiksi Gregorius VII, koettivat estää nimityksensä.⁵⁶ Myös Lanfranc, Anselmin tärkein opettaja ja hengel-

linen paimen, oli kauhistellut ja vastustanut valintaansa.⁵⁷

Kuuliaisuus esimiehiä ja lopulta vain Jumalaa kohtaan sai Anselmin suostumaan arkkipiispaksi. Kristusta imitoiden hän kirjoitti Becin munkeille rukoilleensa, että ”mikäli mahdollista tämä malja kävisi ohitsemi – – mutta kuitenkin niin että tapahtuisi Jumalan [tahto] eikä oma tahtoni”.⁵⁸ Kirjeessä Beciin Anselm selvittää obedienssi-teologiaansa monisanaisemmin:

Kun lausuin munkinvalan, hylkäsin itseni, niin etten enää kuulu itselleni; se merkitsee, etten enää elä oman tahtoni vaan obedienssin mukaisesti. Aito obedienssi osoitetaan Jumalalle tai kirkolle ja Jumalan jälkeen ensi sijassa prelaateille. – – En voi vetäytyä palvelemasta teitä – – omasta tahdostani,

44. Ep 148. *Quod ignorare nequiverunt illi qui ea die vultum meum inspexerunt, quando me episcopi et abbates aliique primates ad ecclesiam trabentes reclamantem et contradicentem rapuerunt, ita ut dubium videri posset utrum sanum insani, an insanum traherent sani, nisi quia illi canebant et ego, magis mortuo quam viventi colore similis, stupore et dolore pallebam.*

45. Ep 149: Osbern varoittaa Anselmia loukkaamasta kirkon oikeuksia ja omaisuutta millään tavoin, sillä *novimus sanctissimum praedecessorem tuum multa primo adventus sui tempore ordinasse, quae omni tempore sibi postmodum displicuere.*

46. VA, 44: Molemmin puolinen polvistuminen näyttää kuuluneen Beciläiseen hurskauteen; ks. Vaughn 1987, 128.

47. Vaughn 1987, 128.

48. Ep 154.

49. Ep 153.

50. Ep 164.

51. Ep 148. Myös Rochesterin piispa Gundulf, joka oli alkujaan Becin munkkeja, koetti käännyttää munkkeja (Ep 150). Hän toisti Anselmin kirjeen teemaa Jumalan tahdosta ja totesi, että heillä ei ole mahdollisuutta pidättää Anselmia itsellään lopullisesti, koska tieto hänen valinnastaan on levinnyt jo laajalle ja mahdollisesti saavuttanut Pyhän Istuimen.

52. Ep 155.

53. Ks. Vaughn 1987, 118 ff.

54. VA, 21–22.

55. VA 44–45.

56. Vaughn 1987, 119–120.

57. Margaret Gibson (1978) *Lanfranc of Bec*, 115.

58. Ep 148: *Unde iam non tam hominum quam dei, contra quen non est prudentia aut fortitudo, victus violentia, hoc solo intelligo me uti debere consilio, ut, postquam oravi quantum potui, et conatus sum ut, "si possibile" esset, "calix iste" transiret "a me" ne biberem "illum", et orationem meam video repelli conatumque frangi, iam dicam deo: "Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu" vis.*

vaan vain sen obedienssin pakottamana, jonka palvelija Jumalan mukaan olin [j]o ennen [kuin minusta tuli teidän johtajanne].⁵⁹

Tärkeintä oli kuuliaisuus Jumalalle, sen rinnalla muu oli toisarvoista.⁶⁰ Kun Anselm tavoitteli munkeiltaan ja Rouenin arkkipiispalta lupaa siirtyä Becistä Canterburyyn, hänen voidaan katsoa toimineen obedienssin velvoittamana. Becin munkkien antama lupa ei ollut pelkkä muodollisuus, vaan tae siitä, että kaikki tapahtui Jumalan tahdon mukaisesti. Jumalan tahto oli, että kirkon säännöt ja traditiot otetaan huomioon.

Lopulta on mahdotonta esittää täysin pitävää vastausta kysymykseen, toimiko Anselm suunnitelmallisesti saadakseen arkkipiispanviran. Edellä esitetyn perusteella näyttää siltä, ettei hän tavoitellut virkaa *ainakaan ennen* matkaansa Englantiin vuosina 1092–1093. Sen sijaan on epävarmaa, kuinka aktiivisesti Anselm toimi nimityksensä hyväksi saapumisensa jälkeen. Selvää on, että nimityksen jälkeen Anselm oli valmis määrätietoisiin toimenpiteisiin säilyttääkseen viran itsellään.

Otollinen menneisyys

Anselmin kirjekokoelma paikoin horjuttaa, paikoin tukee Eadmerin versiota nimityksen tapahtumista. Osin syy on lähderyhmien erilainen luonne: kronistin tehtävänä oli esittää menneisyys koherenttina, mahdollisimman loogisena tarinana, kun taas kirjeet vastasivat vallinneen hetken tarpeisiin ennen ”historian kertomuksen” valmistumista. Kirjeistä piirtyvä kuva Anselmin vallinnasta on katkonaisempi, mutta luotettavampi kuin Eadmerin luoma. Anselmin osin ristiriitaisen toiminnan tähden Eadmer muunteli totuutta.

Eadmer keksi tuskin ainuttakaan täysin uutta ideaa, vaan pikemminkin paranteli

menneisyyttä Anselmin luomien suuntaviivojen mukaisesti. Eadmerin tarinan peruselementit sisältyvät Anselmin kirjeisiin ja käyvät ilmi tämän muokkaamasta kirjekoelmasta (käsikirjoitus Lontoo, Lambeth Palace MS 59) lukuun ottamatta Hugon kutsua, jonka todistavat muut lähteet. Eadmerin tehtäväksi jäi kertoa tarina, jossa hän kumosi Anselmia vastaan esitetyt syytökset. Teksti puolusti myös laajemmin Canterburyn etuja. Tällaisista lähtökohdista kronisti ryhtyi parantelemaan historiaa: Hugon Anselmille esittämän kutsun syy ei ollutkaan ensisijaisesti luostarin perustaminen, vaan hänen sairautensa; Anselm oli sattumalta Gloucesterissa, kun Vilhelm sairastui; hän ei ollut läsnä hovissa, kun kuningasta vaadittiin asettamaan Canterburyyn uusi arkkipiispa; hän ei koettanut saada Becin munkeilta lupaa jättää apotinvirka.

Eadmer oli heikommassa asemassa kuvatessaan Anselmin nimityksen taustoja ja tapahtumia kuin kirjoittaessaan isäntänsä myöhemmistä vaiheista, koska hän alkoi viettää aikaa Anselmin seurassa vasta tämän asetuttua Canterburyyn. Toisaalta osin puutteelliset tiedot antoivat mahdollisuuden luoda otollinen menneisyys. ■

59. Ep 156: *Cum enim professus sum monachum, abnegavi me ipsum mihi, ut deinceps meus non essem, id est non viverem secundum propriam voluntatem, sed secundum oboedientiam. Vera autem oboedientia aut est deo aut ecclesiae dei, et post deum maxime praelatis. Hanc ergo non abiuvari nec abnegavi, sed potius servari, cum dixi: "in nomine domini". Discite itaque quid vobis tunc dedi. Hoc utique, ut me vestro non possem subtrahere propria voluntate servitio nec quaerere ut subtraherer, nisi ea cogente dispositione et oboedientia, quarum prius secundum deum servus eram.*

60. Ep 148: *... ego et vos magis sumus dei quam ego vester aut vos mei ...*